

УДК 347.921

DOI 10.33244/2617-4154.3(16).2024.199-206

Ю. Ю. Рябченко,*професор кафедри цивільного права та процесу**e-mail: 0981766452@ukr.net***ORCID ID 0000-0002-1328-700X;****Я. В. Лантух,***аспірант кафедри цивільного права та процесу,**Державний податковий університет**e-mail: lantuh.yaroslav@gmail.com***ORCID ID 0000-0002-6396-1293**

ПРИНЦИПИ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ СТОРІН ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Стаття присвячена розкриттю принципів захисту суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства, визначенню на цій основі напрямів подальшого дослідження окресленої проблематики. Визначено, що, попри істотну відмінність способів захисту, вони мають багато спільних рис. По-перше, їх завданням є захист прав сторін виконавчого провадження. По-друге, усі вони здійснюються одним і тим самим суб'єктом (судом). По-третє, усі вони здійснюються в порядку цивільного судочинства та безпосередньо пов'язані з виконавчим провадженням. Вказане уможливує виокремлення системи принципів захисту прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства. Обґрунтовано, що доцільно виділяти загальні та спеціальні принципи захисту прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства. Визначено, що загальні зумовлені принципами цивільного судочинства, виконавчого провадження, а також позиціями міжнародних суб'єктів, насамперед ЄСПЛ щодо здійснення виконавчого провадження. До загальних варто віднести такі принципи: верховенство права; обов'язковість виконання рішень; законність; диспозитивність; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; справедливість, неупередженість та об'єктивність; гласність і відкритість. Доведено, що спеціальні принципи зумовлені специфікою діяльності щодо захисту судом прав сторін виконавчого провадження: доступність засобів захисту прав сторін виконавчого провадження; розумність строків; забезпечення права на оскарження актів виконавців; неприпустимість зловживання процесуальними правами. Визначено, що перспективний предмет подальших наукових досліджень становить надання характеристики конкретних спеціальних принципів захисту судом прав сторін виконавчого провадження.

Ключові слова: виконавче провадження, правовий захист, сторони виконавчого провадження, принципи виконавчого провадження, принципи цивільного судочинства, суд.

Метою статті є розкриття принципів захисту суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження у порядку цивільного судочинства, визначення на цій основі напрямів подальшого дослідження окресленої проблематики.

Актуальність проблеми. Нормативне врегулювання здійснення виконавчого провадження розвивається доволі активно. Так, лише за період з 2021 року по теперішній час до Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404-VIII (далі – Закон «Про виконавче провадження») [1] зміни вносились 21 раз. Аналіз практики розгляду судами питань, що виникають у ході виконавчого провадження, за матеріалами Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить про активну участь суду в забезпеченні законності здійснення виконавчого провадження.

Як зазначається в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Apostol v. Georgia», право на відкриття виконавчого провадження є елементом права на доступ до виконавчого провадження, яке зі свого боку є складовою права на справедливий суд [2, § 56]. У ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження» виконавче провадження визначається як завершальна стадія судового провадження. Так, захист прав, свобод, законних інтересів учасників виконавчого провадження є умовою реалізації права на суд. Водночас з огляду на неодноразові випадки формалістичних підходів до тлумачення норм законодавства з боку суддів та виконавців актуальною постає проблематика принципів захисту прав, свобод і законних інтересів сторін виконавчого провадження як орієнтирів для правозастосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслена проблематика не знайшла належної наукової уваги в комплексних дослідженнях. Так, тематично найближчими варто відмітити роботи з таких питань: виконання судових рішень як частина судового розгляду [3], повноваження суду під час примусового виконання судових рішень у цивільних справах [4]. Певний інтерес представляє робота Д. В. Новікова, присвячена захисту права власності Європейським судом з прав людини [5]. Втім, його результати мають обмежене застосування з огляду на матеріально-правову природу права власності.

Окремі аспекти окресленої проблематики висвітлені в періодичних виданнях [6; 7].

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження» засадами виконавчого провадження визначено: верховенство права; обов'язковість виконання рішень; законність; диспозитивність; справедливість, неупередженість та об'єктивність; гласність та відкритість; розумність строків; співмірність заходів примусового виконання рішень з обсягом вимог за цими рішеннями; забезпечення права на оскарження актів виконавців. Зазначені засади можна з упевненістю визначити й принципами захисту прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження.

Аналіз чинного законодавства надає можливість виділити значну кількість засобів захисту прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження. Такими засобами можна визначити: оскарження актів виконавця до суду, який видав виконавчий документ (ч. 1 ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження»); оскарження окремих актів виконавця до адміністративного суду (ч. 2 ст. 74 вказаного Закону); оскарження актів державного виконавця до начальника відповідного відділу, оскарження актів зазначеного начальника до керівника органу державної виконавчої служби вищого рівня (ч. 3 ст. 74 вказаного Закону). Крім того, у розділі 6 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV [8] передбачена безпосередня участь суду, який видав виконавчий документ, у вирішенні таких процесуальних питань, як, зокрема: поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання (ст. 433 ЦПК України), затвердження мирової угоди в процесі виконання (ст. 434 ЦПК України), вирішення питання щодо відстрочення, розстрочення виконання рішення, змінення чи встановлення способу та порядку його виконання (ст. 433 ЦПК України), зупинення виконання рішення (ст. 433 ЦПК України) та деякі інші.

Хоча в зазначених та інших передбачених розділом 6 ЦПК України випадках судом безпосередньо не здійснюється захист прав сторін виконавчого провадження, але участь суду у вирішенні таких процесуальних питань дає змогу уникнути відповідних порушень (наприклад, у разі вирішення питання щодо затвердження судом мирової угоди, надання відстрочки чи розстрочки виконання судового рішення тощо), а також є засобом реалізації прав сторін виконавчого провадження (наприклад, у разі вирішення питання щодо заміни сторони виконавчого провадження) тощо. Тому діяльність суду, передбачена розділом 6 ЦПК України отримала в юридичній літературі характеристику як контрольна [9, с. 192].

Варто відмітити про наявність у судовій практиці випадків подання цивільних позовів до виконавця судового рішення, якщо предметом спору є не здійснення виконавцем повноважень як суб'єктом владних повноважень а неправомірне набуття майна чи коштів як приватною особою [10]. Вказане дає підстави погодитись із висловлюваною в юридичній літературі позицією щодо можливості пред'явлення позову про відшкодування збитків, завданих виконавцем під час здійснення виконавчого провадження [3, с. 150].

У юридичній літературі опрацьовується проблематика виділення засобів захисту, що стосується тільки стягувача або тільки боржника. Так, С. О. Якимчук наводить такі способи захисту прав боржника: обов'язок державного виконавця використовувати свої права відповідно до закону, не допускати порушень прав та законних інтересів сторін; неприпустимість звернення стягнення на окремі види майна та коштів боржника; звернення стягнення на майно та кошти боржника має бути співмірним із обсягом виконання, виконавчим збором, витрат виконавчого провадження, штрафів [3, с. 165–167]. Загалом, погоджуючись із дослідницею, зазначимо про внесення до законодавства значних змін з моменту висловлення нею своєї позиції, серед яких можна відмітити запровадження інституту приватних виконавців.

Щодо захисту прав стягувача, то доцільно вказати на положення стст. 75, 76 Закону України «Про виконавче провадження» щодо визначення відповідальності за невиконання судового рішення та за невиконання законних вимог виконавця відповідно.

Так, законодавством передбачене значне коло способів захисту суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження, що охоплює способи, які реалізуються: в адміністративному порядку, у порядку адміністративного судочинства, у порядку цивільного судочинства, безпосередньо в межах виконавчого провадження без участі суду. Проблематика цієї статті не дає змогу віднести до предмета дослідження перші дві групи способів. Що ж до такої групи, як способи, що реалізуються виключно у порядку виконавчого провадження, то варто зазначити таке. Визначення виконавчого провадження як стадії цивільного судочинства дає можливість охопити їх проблематикою цієї статті, втім, основну увагу варто звернути на способи, що реалізуються безпосередньо за участю суду (розділ 6 та розділ 7 ЦПК України).

Способи захисту прав сторін виконавчого провадження реалізуються в суворій відповідності до засад виконавчого провадження, визначених у ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження». Водночас визнання виконавчого провадження стадією цивільного судочинства, безпосередня участь суду у вирішенні визначених законом питань виконавчого провадження (розділ 6 ЦПК України), зокрема здійснення судового контролю за виконанням судових рішень (розділ 7 ЦПК України) означає, що під час вирішення таких питань виконуються завдання цивільного судочинства, зокрема щодо ефективного захисту суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів [11]. Вказане зумовлює необхідність врахування також принципів цивільного судочинства (розділ 1 ЦПК України) як засад захисту прав сторін виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства.

Засади захисту прав сторін виконавчого провадження, визначені в Законі України «Про виконавче провадження», а також у ЦПК України необхідно сприймати в тісному взаємозв'язку із положеннями, що висловлюються ЄСПЛ у зв'язку з реалізацією права на суд у виконавчому провадженні. Зокрема, ЄСПЛ указує на такі права, як зокрема: на швидке виконання остаточного судового рішення, що набрало законної сили та є обов'язковим для виконання; взаємне визнання та виконання судових рішень, винесених іноземними судами або в інших країнах Європейського Союзу. Право на виконання судового рішення виділяється невід'ємним елементом права на суд. Невиправдано тривала затримка у виконанні рішення, що набрало законної сили, може бути порушенням Конвенції. Право на суд охоплює також право на доступ до виконавчого провадження, тобто право на його відкриття [12, р. 53, 55, 57].

Проведене дослідження надає можливість зробити такі **висновки**.

Захист суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів сторін виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства розкривається у таких способах: вирішення судом процесуальних питань, що виникають у ході виконавчого провадження (р. 6 ЦПК України); судовий контроль за виконанням судових рішень (р. 7 ЦПК України); розгляд та вирішення цивільних справ за позовами сторін виконавчого провадження до виконавця судового рішення у випадках, коли в результаті реалізації

виконавцем своїх повноважень відбувається порушення суб'єктивних цивільних прав, свобод, законних інтересів сторін виконавчого провадження (позов про відшкодування матеріальної шкоди, завданої неправомірними актами виконавця тощо).

Попри те, що ці способи істотно відрізняються за процедурами реалізації, вони мають багато спільних рис. По-перше, їх завданням є захист прав сторін виконавчого провадження. По-друге, усі вони здійснюються одним і тим самим суб'єктом (судом). По-третє, усі вони здійснюються в порядку цивільного судочинства та безпосередньо пов'язані з виконавчим провадженням. Вказане уможлиблює виокремлення системи принципів захисту прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства.

Доцільно виділяти загальні та спеціальні принципи захисту прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства.

Загальні зумовлені принципами цивільного судочинства, виконавчого провадження, а також позиціями міжнародних суб'єктів, насамперед ЄСПЛ щодо здійснення виконавчого провадження. До загальних варто віднести такі принципи: верховенство права; обов'язковість виконання рішень; законність; диспозитивність; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; справедливість, неупередженість та об'єктивність; гласність і відкритість.

Спеціальні принципи, зумовлені специфікою діяльності щодо захисту судом прав сторін виконавчого провадження: доступність засобів захисту прав сторін виконавчого провадження; розумність строків; забезпечення права на оскарження актів виконавців; неприпустимість зловживання процесуальними правами.

Надання характеристики конкретних спеціальних принципів захисту судом прав сторін виконавчого провадження становить предмет подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. С. 5. Ст. 542.
2. Case of Apostol v. Georgia. 28/11/2006 No. 40765/02. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78157> (дата звернення: 24.05.2024).
3. Якимчук С. О. Виконання судових рішень як частина судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 240 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0415U002020/> (дата звернення: 22.05.2024).
4. Притуляк В. М. Повноваження суду при примусовому виконанні судових рішень у цивільних справах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2016. 205 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0416U004478/> (дата звернення: 22.05.2024).
5. Новіков Д. В. Захист права власності Європейським судом з прав людини: досвід для правової системи та судової практики України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2018. 211 с. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0418U003500/> (дата звернення: 22.05.2024).

Рябенко Ю. Ю., Лантух Я. В. Принципи захисту суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства

6. Олашин В. В. Провадження у справах з приводу рішень, дій або бездіяльності органу державної виконавчої служби та приватного виконавця: аналіз особливостей та ефективність судового контролю. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 177–180.

7. Шелевер Н. В., Лазур Я. В., Гербут В. С. Проблемні питання виконавчого провадження під час дії воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 652–655. URL : http://lsey.org.ua/2_2023/156.pdf (дата звернення: 24.05.2024).

8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40, 40–42. С. 1530. Ст. 492.

9. Цивільне процесуальне право України (Особлива частина) : підруч. / за ред. О. В. Гетманцева. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 240 с.

10. Позов товариства до виконавця про стягнення безпідставно набутих коштів має розглядатися за правилами цивільного судочинства – ВП ВС. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1377060/> (дата звернення: 24.05.2024).

11. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 10 травня 2022 року у справі № 199/9214/15-ц. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104443512> (дата звернення: 24.05.2024).

12. Guide on Article 6 of the Convention – Right to a fair trial (civil limb). URL : https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_6_eng.pdf (дата звернення: 24.05.2024).

REFERENCES

1. Pro vykonavche provadzhennia : Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1404-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2016. № 30. S. 5. St. 542.

2. Case of Apostol v. Georgia. 28/11/2006 No. 40765/02. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78157> (data zvernennia: 24.05.2024).

3. Yakymchuk S. O. Vykonannia sudovykh rishen yak chastyna sudovoho rozghliadu : dys. ... k.yu.n. : 12.00.03 / Natsionalnyi yurydychnyi universytet imeni Yaroslava Mudroho. Kharkiv, 2014. 240 s. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0415U002020/> (data zvernennia: 22.05.2024).

4. Prytuliak V. M. Povnovazhennia sudu pry prymusovomu vykonanni sudovykh rishen u tsyvilnykh spravakh : dys. ... k.yu.n. : 12.00.03 / Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia». Odesa, 2016. 205 s. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0416U004478/> (data zvernennia: 22.05.2024).

5. Novikov D. V. Zakhyst prava vlasnosti Yevropeiskym sudom z prav liudyny: dosvid dlia pravovoi systemy ta sudovoi praktyky Ukrainy : dys. ... k.yu.n. : 12.00.03 / Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv, 2018. 211 s. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0418U003500/> (data zvernennia: 22.05.2024).

6. Olashyn V. V. Provdzhennia u spravakh z pryvodu rishen, dii abo bezdiialnosti orhanu derzhavnoi vykonavchoi sluzhby ta pryvatnoho vykonavtsia: analiz osoblyvostei ta efektyvnist sudovoho kontroliu. *Kyivskiy chasopys prava*. 2023. № 2. S. 177–180.

7. Shelever N. V., Lazur Ya. V., Herbut V. S. Problemni pytannia vykonavchoho provadzhennia pid chas dii voiennoho stanu v Ukraini. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2023. № 2. S. 652–655. URL : http://lsej.org.ua/2_2023/156.pdf (data zvernennia: 24.05.2024).

8. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 № 1618-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2004. № 40, 40–42. S. 1530. St. 492.

9. Tsyvilne protsesualne pravo Ukrainy (Osoblyva chastyna) : pidruch. / za red. O. V. Hetmantseva. Chernivtsi : Chernivets. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha, 2022, 240 s.

10. Pozov tovarystva do vykonavtsia pro stiahnennia bezpidstavno nabutykh koshtiv maie rozghliadatsia za pravylamy tsyvilnoho sudochynstva – VP VS. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1377060/> (data zvernennia: 24.05.2024).

11. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 10 travnia 2022 roku u spravi № 199/9214/15-ts. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104443512> (data zvernennia: 24.05.2024).

12. Guide on Article 6 of the Convention – Right to a fair trial (civil limb). URL : https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_6_eng.pdf (data zvernennia: 24.05.2024).

Yu. Yu. Riabchenko, Ya. V. Lantukh. PRINCIPLES OF PROTECTION OF SUBJECTIVE RIGHTS, FREEDOMS AND LEGAL INTERESTS OF THE PARTIES TO EXECUTIVE PROCEEDINGS IN CIVIL JUDICIARY

The article is devoted to the disclosure of the principles of protection of subjective rights, freedoms and legitimate interests of the parties to executive proceedings in civil proceedings, to the determination of directions for further research of the outlined issues on this basis. It was determined that despite the significant difference in the methods of protection, they have many common features. First, their task is to protect the rights of the parties to enforcement proceedings. Secondly, they are all carried out by the same subject (court). Thirdly, all of them are carried out in civil proceedings and are directly related to executive proceedings. This makes it possible to single out the system of principles of protection of the rights, freedoms and legitimate interests of the parties to enforcement proceedings in civil proceedings. It is justified that it is expedient to distinguish general and special principles of protection of the rights, freedoms and legitimate interests of the parties to enforcement proceedings in the civil proceedings. It was determined that the general ones are determined by the principles of civil justice, executive proceedings, as well as the positions of international entities, primarily the ECHR regarding the implementation of executive proceedings. The general values include such principles as: rule of law; mandatory implementation of decisions; legality; dispositivity; equality of all participants in the legal process before the law and the court; fairness, impartiality and objectivity; transparency and openness. It has been proven that special principles are determined by the specifics of activities related to the court's protection of the rights of parties to enforcement proceedings: the availability of means of protection of the rights of parties to enforcement proceedings; reasonableness of terms; ensuring the right to appeal acts of executors; inadmissibility of

Рябченко Ю. Ю., Лантух Я. В. Принципи захисту суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів сторін виконавчого провадження в порядку цивільного судочинства

abuse of procedural rights. It was determined that a promising subject of further scientific research is the provision of characteristics of specific special principles of court protection of the rights of the parties to executive proceedings.

Keywords: *enforcement proceedings, legal protection, parties to enforcement proceedings, principles of enforcement proceedings, principles of civil proceedings, court.*

Стаття надійшла до редколегії 5 вересня 2024 року